

LISELUND

En virkeliggjort drøm

Oplysningstiden illustreret ved Liselund

Undervisningsmateriale til gymnasiet

Indholdsfortegnelse

- 3 Det moderne 1700-tal**
- 4 Frihedens århundrede**
- 5 Oplysning, natur, historie og drøm**
- 7 Antoine og Lisa**
- 9 Frihedsidealer og reformer**
 - 9 Venskabet med Maria Christina
 - 9 Bønder –
 - 10 og kvinder
- 11 Den inspirerende dannelsesrejse**
 - 11 Antoine og Lisas Tysklandsrejser
- 13 Liselund. Natur og kultur**
 - 13 Den romantiske have
 - 14 Antoine og Lisas haver
 - 15 Den fortryllede have
- 16 Havens indretning og stemning**
 - 16 Fantasier i haven
- 19 Bygningerne på Liselund**
 - 19 Slottet. Kontakten med naturen
 - 20 Jordskælvet i Lissabon og Gudsbegrebet
 - 21 Slottet. Soveværelser og spøgerier
 - 22 Slottet. Dagligdag, fest og arbejde
 - 24 Gæsteværelserne: Schweizerhytten og det norske hus
- 26 Liselund efter Antoine og Lisa**
 - 26 Nationalstater og museer
 - 28 Charles' enke
- 29 I dag?**
- 30 Kort over Liselund**
- 31 Litteratur- og illustrationsliste**

Lisa Iselin og Antoine de la Calmette, som i slutningen af 1700-tallet skabte Liselund. Silhuetportrætter.

Det moderne 1700-tal

Året er 1796. I Frankrig er revolutionens rædselsherredømme ved at være overstået, og der bliver ikke mere foretaget massehalshugninger. En ung officer ved navn Napoleon Bonaparte er begyndt at gøre sig gældende på de europæiske krigsskuepladser. I en have på det østlige Møn er et ægtepar i 30-40-års alderen på spadseretur. De er kommet op ad de mange trin fra stranden, de passerer den gyngende djævlebro over et vildt brusende vandfald og styrer videre mod et af deres yndlingssteder, det lille kinesiske lysthus, hvorfra der er sådan en pragtfuld udsigt ned til deres eget lille slot. De taler fransk, men vi ville sagtens have kunnet kommunikere med dem. Selv om de gik rundt for 215 år siden, ville vi også have kunnet forstå, hvorfor de handlede, som de gjorde. De hører ligesom os selv til i den moderne tid.

Frihedens århundrede

I Danmark er haver med naturlige vandfald ikke almindelige. Derfor var vandfaldene i Liselund berømte.

I 1811 beskrev digteren Christian Molbech med stor begejstring, hvordan man her kunne få "et rædsomt skønt Nedsyn til den brusende Strøm, der brydes i Fladen af store Kampestene".

Indtil midten af 1700-tallet havde det enkelte menneske altid en rettesnor i religionen. Kirken var med overalt. Ved sygdom, tørke og krig lagde man sin skæbne i Guds hænder, og hvis det gik galt, måtte det være Guds vilje, at det var gået sådan.

I løbet af 1700-tallet trængte nye tanker frem. Nye opdagelser satte fokus på manglerne ved det gamle verdensbillede. Flere og flere pegede på, at videnskaben kunne tilbyde nogle andre forklaringer end kristendommen. Menneskene søgte til verdens yderste grænser og til deres egen histories begyndelse, og de fik en helt ny fornemmelse af sig selv og deres egne evner. Mennesket kom i centrum i stedet for religionen. Det blev en menneskeret at tænke og tale, til at bestemme over sig selv og have sin egen ejendom. Dermed blev 1700-tallet frihedens århundrede.

Overalt begyndte menneskene at gøre sig fri: fra religionen, fra herremændene

og fra kongerne. Det førte til blodige revolutioner. Og det enkelte menneske måtte snart se i øjnene, at der med den personlige frihed fulgte et krav om at tage et ansvar. Det frie menneske var overladt til sig selv. Dets fremtid blev valgfri – og dermed mere utryg end før.

I løbet af 1700-tallet trængte nye tanker igennem. Nye opdagelser satte fokus på manglerne ved det gamle verdensbillede.

Hovedbygningen på Liselund, det såkaldte slot, ligger puttet ind imod skoven som en del af naturen selv. Det lille hus midt i billedet er et toilet, der er forklædt som brændestabel.

5

Oplysning, natur, historie og drøm

Århundredets nye tanker affødte nye strømninger.

For det første blev det et mål at leve i størst mulig overensstemmelse med naturen. Det enkle og naturlige vandt frem. Parykkerne forsvandt, og kvinderne begyndte at gå i kjoler, som kunne bæres uden korset. Mændene skulle ikke længere dufte af parfume, men rent faktisk være rene. Boligerne blev først og fremmest indrettet til at bo i, og arkitekterne fandt inspiration i de antikke romerske og græske bygninger, som efter deres mening var tættest på naturens enkle former.

For det andet fik historien en ny betydning som en garanti for menneskehedens overlevelse. At have en historie betød, at man var levedygtig. Når éns historie gik lang tid tilbage, var den næppe slut lige nu. Det blev almindeligt at indsamle beviser på denne lange historie, og det blev begyndelsen til det moderne museumsvæsen. Men det gav også nye muligheder for at sætte sig selv i scene. Mange gav sig til at bygge en kunstig ruin i deres have. Så kunne de lege, at deres slægt havde haft dette sted

i århundreder, og at ruinen var en rest af en tidligere bosættelse.

For det tredje opstod en ny interesse for mennesket selv, for dets fysik og for dets sind. Studier af den menneskelige bevidsthed førte til erkendelsen af underbevidstheden og det ubevidste, og der opstod interesse for drømme.

Med de nye strømninger blev der sat fokus på kontrasterne. Naturen blev sat i modsætning til kulturen, og fornuften blev brugt til at stille spørgsmål og bekymre sig. Idealerne om frihed og lighed understregede, at der også fandtes ufrihed og ulighed. Dertil kom, at der opstod forskydninger i samfundsstruk-

Konturerne af det moderne samfund med al dets usikkerhed var så småt ved at tegne sig.

Kort over den nyanlagte
have i Liselund tegnet
af M. Westerholdt i
1791.

turen. Kongen og adelen mistede deres førerstilling, og det blev i stigende grad borgerskabet, der satte dagsordenen. Borgerne blev kulturens nye målgruppe, og der opstod et nyt og med tiden uhyre magtfuldt begreb: Den offentlige mening. Konturerne af det moderne samfund med al dets usikkerhed var så småt ved at tegne sig.

I 1700-tallets slutning levede fremskridtstroen og tilliden til, at den enkelte kunne gøre en forskel. Blandt dem, der gjorde det, var skaberne af en af Danmarks bedst kendte haver, amtmand

Gérard Pierre Antoine de Bosc de la Calmette, kaldet Antoine, og hans hustru Anna Catharina Elisabeth Iselin, kaldet Lisa. De købte i 1784 en ejendom, som de kaldte Liselund, og som de lagde om og bebyggede, så den kom til at leve op til deres drømme om et helt personligt paradis. Den blev et fornemt eksempel på et produkt af den tid, som vi kender som oplysningstiden.

Haven i Liselund strækker sig ned til stranden. Det oprindelige klitområde var meget større end i dag, og en del af det blev brugt til græsning for køer og får.

7

Antoine og Lisa

Antoine de la Calmette blev født 21. september 1752 i Lissabon. Begge hans forældre var født i Holland, men hans far havde fået borgerskab i Lausanne i Schweiz og var udsendt til Portugal som schweizisk diplomat. Selv om Europa var inddelt i en række fyrstestater, fandtes der på dette tidspunkt endnu ingen nationalfølelse i vore dages forstand. I de højere klasser gik skellene nærmest på tværs, idet hvert enkelt menneske mere orienterede sig inden for sin samfundsklasse end inden for et geografisk afgrænset område. Antoinens far var et typisk eksempel på en adelsmand, der selv valgte det fyrstehus, som han ville høre til. Efter nogle år i schweizisk tjeneste blev han hollandsk diplomat i Danmark.

Antoinens far faldt til i Danmark. Han købte en ejendom i Lille Strandstræde i København, og i 1777 erhvervede han også ejendommen Marienborg på Møn.

Antoine blev i 1776 optaget i den danske adelsstand. Samme år blev han forlovet med Lisa, der var født 5. december 1759 i København i en af tidens største handelsfamilier. Hendes far, den schweiziskfødte Reinhard Iselin, indkøbte store jordområder ved Vordingborg, og

Der fandtes på dette tidspunkt endnu ingen nationalfølelse i vore dages forstand.

efter hans død blev dette gods fordelt på to herregårde, som tilfaldt hans to døtre. Den ældste, Mimi, fik herregården Iselingen og den yngste, Lisa, herregården Rosenfeldt. På dette tidspunkt var Antoine og Lisa gift, og et par måneder senere, da Antoinens far også døde, og Antoine overtog Marienborg, blev de et velstillet par. Kilderne tyder på, at Antoine og Lisa virkelig holdt af hinanden. Antoine elskede at tegne, og han har efterladt sig en masse skitser af Lisa. Det er fortrinsvis portrætter i profil, og de ser ud, som om de er tegnet af en meget forelsket mand. Der er dog også andre vidnesbyrd om, at Antoine og Lisa har haft fælles interesser og glæder.

Lisa tegnet af Antoine på sin 24-årsfødselsdag i 1783. På dette tidspunkt havde parret lige fundet det område, der skulle blive til Liselund, og stod for at købe det.

Frihedsidealer og reformer

Med både Rosenfeldt og Marienborg havde Antoine og Lisa tre boliger: en ejendom i København og to herregårde. Så boede de lidt hvert sted, idet de i de hårdeste vintermåneder typisk var i København. Her havde de deres egen loge i teatret og brugte meget tid på selskabelighed. På herregårdene arbejdede godsets bønder på samme måde, uanset om herskabet var til stede eller ej. Der var altid en forvalter til at styre den daglige drift.

Venskabet med Maria Christina

Rosenfeldt ligger lige uden for Vordingborg, og mens Antoine og Lisa i 1782 boede på denne herregård, kom der en ny familie til byen. Den bestod af den pensionerede søofficer Peter Schiønning, hans 22 år yngre hustru Maria Christina og deres børn. Maria Christina var nogenlunde på alder med Antoine og Lisa,

og især hun og Lisa blev hurtigt nære venner. Antoine og Lisa kom på besøg hos familien Schiønning, og Peter har i oktober 1789 stolt beskrevet en særlig fin middag med kartofler, karbonader, høns med sellerisovs, sukkerbrødskegler, frugt og rødvin. I de fleste tilfælde var Maria Christina dog på besøg hos Antoine og Lisa. Flere gange blev hun i ugevis, og så var hun tit med til bal. Nogle af ballerne var arrangeret af Antoine til glæde for gårdens bønder. Ønskerne om frihed gjaldt selvfølgelig også bønderne, og netop i disse år fik de nye forhold.

Bønder -

I 1786 blev der nedsat en kommission, som skulle tage stilling til det danske landbrugs fremtid. Den var effektiv og fik flere forordninger igennem. Blandt de mange tanker om et bedre landbrug var, at man skulle gå væk fra det landsbyfællesskab, der betød, at bønderne boede tæt på hinanden, men havde deres jord fordelt på en masse små stykker. Nu skulle hver bonde have et samlet stykke jord og kunne til gengæld risikere at skulle have sin gård flyttet væk fra landsbyen og ud på jorden. Gårdene skulle heller ikke længere være fæstegårde under herregården, men ejes af bønderne selv. Kommissionen tog endelig fat på det såkaldte stavnsbånd, der gjorde det muligt at tvinge bønder

Ønskerne om frihed gjaldt selvfølgelig også bønderne, og netop i disse år fik de nye forhold.

Bag hovedbygningen på Liselund er der et stort skovområde med flere fortidsminder.

10

i den arbejdsdygtige alder til at blive på det gods, hvor de var født. Det var hadet blandt bønderne, og de betragtede det som en fantastisk befrielse, da det i juni 1788 blev bestemt, at stavnsbåndet skulle ophæves i etaper frem til 1. januar 1800. Ifølge Peter var Antoine ikke så glad for de nye regler. På hans godser blev reformerne også først indført længe efter hans død. Det fremgår ikke, hvad det var, han var bekymret over. Men der er ingen tvivl om, at han så bønderne som sine medmennesker og gerne ville gøre noget for dem.

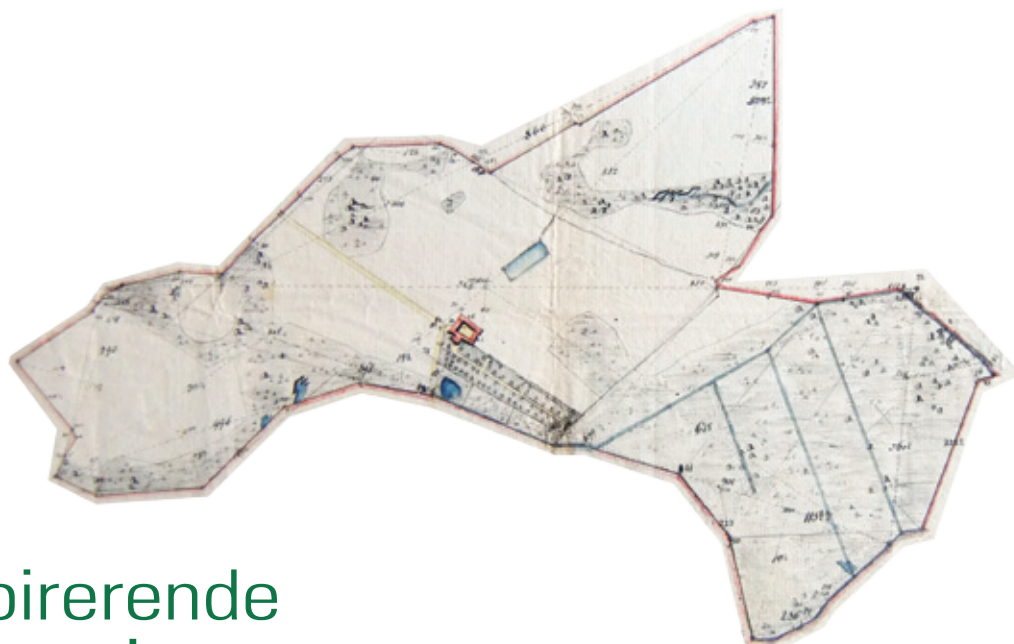
og kvinder

Antoine og Lisa var også meget opmærksomme over for Maria Christina. I 1792 flyttede familien Schjønning fra Vordingborg til Bagsværd. Der var en del flyttegods, men Antoine og Lisa havde en båd liggende i Vordingborg havn, og den stillede de gerne til rådighed. Så blev alt flyttegodset sejlet til Nordsjælland. I de breve, som Lisa og Maria Christina skrev til hinanden mellem besøgene, gav de begge udtryk for et evigt venskab. Desværre havde Maria Christina dog et heftigt temperament. Det gik med jævne mellemrum ud over Peter, som fortæller sin dagbog, hvordan hans kone havde opført sig som en 'skrigende furie', slået tallerkener itu, vækket sin mand midt om natten for at skælde ham ud og bedt ham gå Fanden i vold. Maria

Christina kom også op at skændes med sine søskende, sin far, sine børn, sine tjenestefolk – og af og til nogle venner. I januar 1793 gik det ud over Antoine og Lisa. For dem var det åbenbart et chok. Det blev i al fald enden på venskabet mellem Lisa og Maria Christina.

Maria Christinas mange udbrud kan udmærket være udsprunget af, at hun også var påvirket af tidens frihedsdealer. Hun kan godt have følt, at hun var bundet af sin stand og sit køn. Hun tilhørte jo borgerskabet, og det var en klasse på vej op. Men hun tilhørte også den del af borgerskabet, hvor der ikke var brug for kvindens arbejde til at sikre familiens udkomme. Det ville have været noget andet, hvis hendes mand havde været håndværker eller handlende. Nu skulle hun blot tage sig af familien. Og det var ikke helt så spændende, som hvis hun havde været adelig eller i al fald haft penge. Historikeren kan dog ærgre sig over, at hun hidsede sig op over for Antoine og Lisa. Netop i 1793 stod den første af bygningerne på Liselund færdig, og det blev muligt at overnatte og dermed tilbringe flere dage på stedet. Så hvis Maria Christinas venskab med Liselunds ejere havde holdt lidt længere, ville hun sikkert være blevet inviteret med derud. Så kunne Peter have fortalt om det i sin dagbog, og vi ville have haft alle tiders kilde til, hvordan der var på Liselund, da det var helt nyt.

Dette kort, som sandsynligvis er tegnet efter Antoine og Lisas tid, viser de marker, der lå uden om haven i Liselund. Udbyttet ved dyrkningen af disse jorder var med til at finansiere anlægget af Liselund.

11

Den inspirerende dannelsesrejse

Det er svært at få et helt sikkert indtryk af, hvad der havde inspireret Antoine og Lisa til haven i Liselund.

Fra 1500-tallet og helt op i 1800-tallet var det skik og brug, at unge mænd fra adelige og efterhånden også velhavende borgerlige familier tog på dannelsesrejse. Inden for disse klasser var der som nævnt ikke noget, der hed landegrænser i vore dages forstand. Man kunne frit gå i den ene eller anden fyrstes tjeneste. Man kunne også, som flertallet af de unge mænd, opsøge de forskellige universiteter i Europa, få gode forbindelser og udvide sin horisont. De havde ikke noget problem med sproget: på Antoine og Lisas tid talte alle på deres niveau fransk.

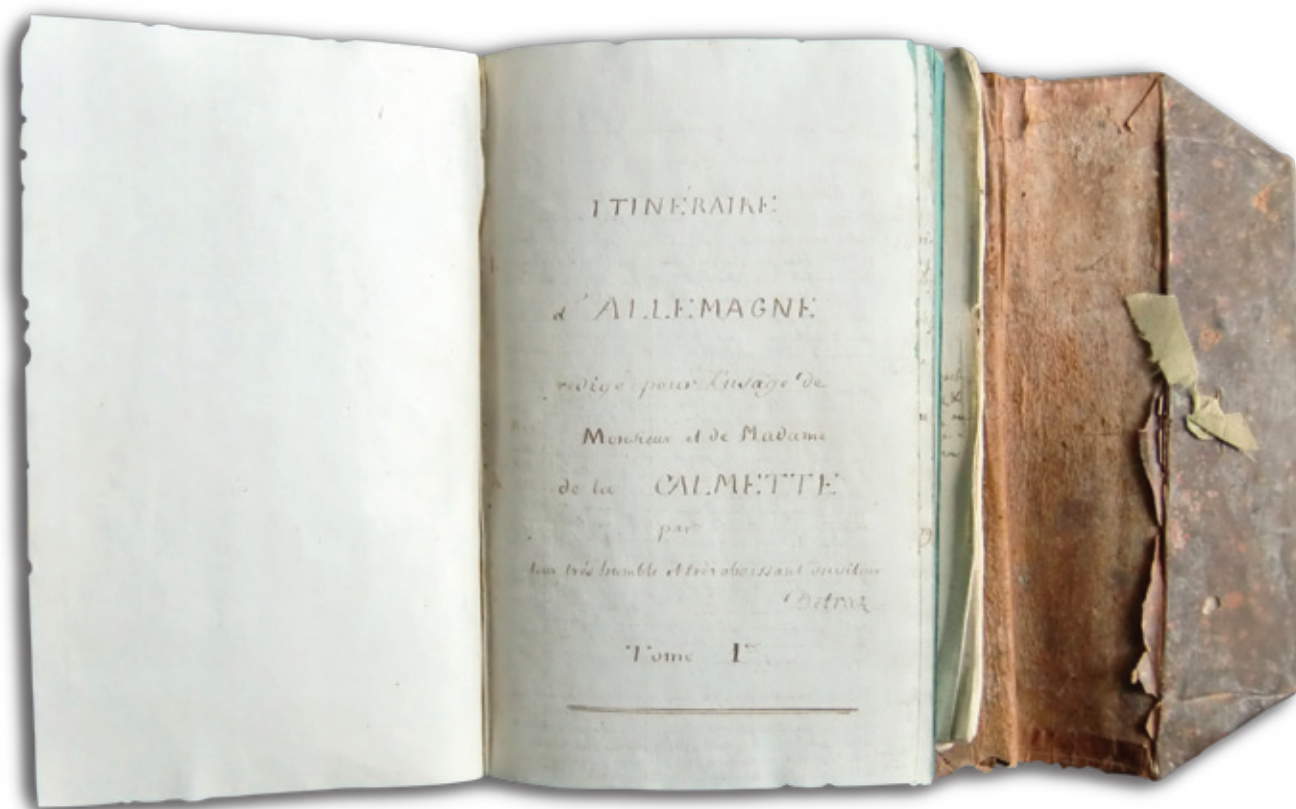
Antoine og Lisas Tysklandsrejser

Antoine har helt sikkert også været på dannelsesrejse, og han har brugt den til at få masser af nye indtryk. Vi ved, at han har studeret havekunst i England og Frankrig, men desværre er der ikke bevaret nogen nærmere oplysninger om, hvad han så. Han og Lisa var på endnu en rejse i 1790. Den gik blandt andet til Karlsbad i Bøhmen, hvor der var mulighed for at tage bade for helbredets skyld. Endelig var ægteparret på en større rejse i 1798-99. Den gik til Wien, og på Nationalmuseet findes der en fint indbundet dagbog med optegnelser fra denne rejse. Selve nedskrivningen har været

overladt til en sekretær, men Antoine har tilføjet små tegninger af en del af de ting, som de så undervejs. Det er sikkert også ham, der stedvis har indføjet nogle supplerende bemærkninger.

Dagbogen beskriver alle rejsens større byer i detaljer, med indbyggerantal og trafikforhold, eventuelle fæstningsværker, herberger, kirker, hospitaler og eventuelle samlinger af eksempelvis kunst eller naturhistorie. Det fremgår også, om stedets arkitektur kan betegnes som god eller dårlig, om der er huse, der må beses, og om der er haver, der bør besøges. En fyrstelig park i Tyskland fik en meget lang beskrivelse. Her var bjerge, søer, vandfald, templer, et kinesisk lysthus og en eneboerhytte. Det var ikke natur og ikke kultur, men snarest begge dele, og det var afvekslende. Det var tydeligvis noget, som Antoine og Lisa kunne lide!

Da Antoine og Lisa i efteråret 1799 vendte hjem fra deres store Europarejse, havde de talrige gode ideer til om- og nyplantninger i deres egne haver. På dette tidspunkt stod haven i Liselund dog færdig. Anlægget her var nemlig allerede påbegyndt i 1784.

I 1798-99 rejste Antoine og Lisa til Wien. På vejen førte deres sekretær en dagbog over alt, hvad de oplevede.

Til højre:
Når Antoine var på rejse, havde han skitseblokken med og tegnede kort og lysthuse og kønne udsigter. Billedet af denne kinesiske båd er bundet ind i rejsedagbogen fra 1798-99.

Fra det norske hus på Liselund kan man kigge tværs over den centrale lysning til schweizerhytten.

13

Liselund. Natur og kultur

Det var efter, at Antoine i 1783 blev udnævnt til amtmand på Møn, at han og Lisa besluttede at købe endnu en ejendom her. Den fik Lisas navn og blev til Liselund.

Den romantiske have

Det sted, hvor Liselund blev anlagt, egnede sig helt perfekt til en have i den stil, som var den mest moderne i 1780'erne: den 'romantiske' eller såkaldt 'engelske' havestil. Denne stil stræbte efter at få anlægget til at virke så uberrørt som muligt. Hvor ældre haver var blevet styret af rette linier, skulle de nye engelske anlægges med snoede stier, uregelmæssigt plantede trægrupper og slyngede kanaler. Dertil kom, at de enkelte deles betydning skulle understreges med monumenter som søjler, fuglebure, en eneboerhytte etc. Tidens ideal var jo naturen. Allerede i 1719 blev der med bogen om Robinson Crusoes liv på en ø skabt et billede af et frit og selvstændigt menneske, som byggede hele sin tilværelse op på naturens præmisser. I de næste mange år var der flere og flere, som kritiserede den menneskeskabte kultur. Alting var blevet

så kunstigt, skrev de. Mennesket havde hæmmet sig selv og gjort sig ufrit, fordi det havde fjernet sig fra naturen. Det var en tankegang, som greb ind i alle livets forhold. Forfatteren Joseph Addison (1672-1719) skrev, at når man klippede fritvoksende træer i geometriske former, var det som at tvinge uafhængige mennesker ind i et overstyret samfund. Filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-78) var en ivrig fortaler for en naturlig opdragelse. Han ville også helst have naturlige haver, forstået på den måde, at haven skulle gøre brug af det, som naturen selv havde lagt op til på netop det sted. Så skulle ejerne bare lade være med at gøre så meget opmærksom på naturligheden, at det blev unaturligt! Målet var at

*"Gud har skabt naturen.
Mennesket forskønner den."
C.C.L. Hirschfeld (1742-92)*

På Liselund findes både det storladne og det nære. H.C. Andersen skriver fra et besøg på stedet i 1829, at han ofte helt glemte de smukke udsigter "for at spise Jordbær, hvormed hele Klinten var besaaet".

14

fremelske stedets ånd, eller som tidens største haveteoretiker, C.C.L. Hirschfeld (1742-92), skrev: Gud har skabt naturen. Menneskene forskønner den.

Derfor gjaldt det om at finde et godt sted til sin have.

Antoine og Lisas haver

På Marienborg havde ægteparret Calmette anlagt en have, som måtte betegnes som romantisk eller engelsk. Her var der eksotiske planter, lysthuse og snoede stier. Desværre lå haven fra naturens hånd på et temmelig uinteressant sted. Derfor kunne den aldrig få den landskabelige variation, der var idealet. Rousseau skrev, at han ikke gad gå tur i en have, hvor stierne var lagt, så han

hele tiden måtte dreje sig rundt om sig selv. Det blev jo meget nemt resultatet, når stierne skulle slynge sig, selv om der ikke var nogen bakker, som de kunne slynge sig rundt om.

Der, hvor Antoine og Lisa anlagde Liselund, havde naturen lagt haven klar. Her manglede virkelig blot den sidste forskønnelse. Jorden gik helt ud til Møns Klint, og nærmest parallelt med stranden lå der en langstrakt mose. Her kunne vandet stemmes op og samles i småsøer, så der opstod et lukket og fredfyldt haverum med græs og blomstrende træer, der spejlede sig i søernes blanke overflader. Hen imod dette rums yderkanter kunne den idealiserede natur gradvist glide over i den dyrkede i form af de omgivende skove, der igen kunne glide over i det uopdyrkede og vilde: skrænterne ned mod det store, åbne og ubetvingelige hav. For folk af Antoine og Lisas stand faldt det lige for at bruge naturen som en udvidelse af deres egne stuer. Haverne skulle danne de rette rammer om deres ejeres liv, men de skulle også udtrykke deres ejeres personlighed.

På Liselund kunne man få et indblik i alle jordelivets omskiftelser. Harmonien i den solbeskinnede lysning i havens

*"Naturen har gjort meget,
men Konsten har forskjønnet
næsten enhver Gjenstand"*

L.M.Wedel 1801

Haven i Liselund lægger op til de mest modsatrettede følelser. Her kan man på ganske kort tid gå fra den centrale dels trygge rammer til klinten og stranden, hvor naturen råder og mørke kræfter går i svang.

15

midte kunne brydes af et stille gys ved synet af et kors, der fra sin høje klintetop mindede om dødens nærvær. Men umiddelbart bag de trygge rammer lurede de reelle farer. Det Liselund, som Antoine og Lisa anlagde, blev både et udflugtssted og et tilflugtssted.

Den fortryllede have

Hele den nye park blev til på mindre end femten år. L.M. Wedel, der var præst på Vestmøn, besøgte den i 1801. På dette tidspunkt stod haven færdig, og han beskrev den nøje. Der var gravet kanaler og anlagt en ø med alverdens fremmedartede blomster og træer. Der var indrettet labyrinter, og der var bygget et skovfogedhus, et norsk bondehus og et kinesisk hus. Der var også et badehus, et lille kapel af sten med farvede ruder, en fæstning med flagstang og små kanoner og en kunstig ruin – Antoine og Lisa ville gerne antyde, at deres have var meget gammel. Hertil kom krumme broer, snoede trapper, et par vandfald og det kors, der var sat til minde om en mand, som i et stærkt snefog var styrtet ned fra klintens top. Wedel var henrykt over de mange harmoniske kontraster: her var jo både "det majestætiske Rædselfulde" og "det vilde Behagelige". Få år efter kom den unge historiker Christian Molbech

*"Ved Klindtens Fod,
hvor Østersøens Bølger
brusende opvælte, er bygget
et lidet Tempel af Steen"*
L.M.Wedel 1808

forbi og blev lige så betaget. Her var naturen, skrev han, blevet indfattet og var højnet derved, på samme måde som når et maleri bliver indrammet og kommer til at træde tydeligere frem.

Liselunds lykkelige blanding af det drømmeagtigt rolige og de konkrete farer, der var forbundet med færdselen på klinten og ved havet, blev som en virkeliggørelse af de myter, der fra gammel tid knyttede sig til stedet. Gamle mønboere vidste, at der på dette sted fandtes en fortryllet have. Den stod altid i blomst, og dens frugttræer bugnede året rundt. Den var kendt som Paradisets have eller som stedets herres, 'Klintonkongens have'. Kun få havde set den, og ingen fandt den ved at lede efter den. Det sidste gælder for resten stadigvæk.

Syd for hovedbygningen på Liselund er der et stort område med langstrakte søer, hvor Antoine og Lisa og deres gæster kunne drage ud på charmerende sejladser.

16

Havens indretning og stemning

Da Antoine og Lisa grundlagde Liselund, havde de et udmærket hjem på Marienborg. Det skulle også være muligt at bo på Liselund, men dette sted havde nærmere karakter af, hvad vi ville kalde en kolonihave – blot i meget stort format. Derfor blev de bygninger, der blev opført hér, heller ikke helt almindelige herregårdsbygninger.

Andre steder ville spisesal, køkken, gæsteværelser etc. være i samme hus. På Liselund blev funktionerne fordelt på en hel række huse. Det betød, at hvert enkelt af disse huse kunne gøres så meget mindre, at det lettere kunne glide sammen med den omgivende natur. Dertil kom, at de hver især kunne få deres helt egen karakter. Et af husene blev bygget i schweizisk stil, et andet i norsk og et tredje i kinesisk, og der blev dermed skabt et udblik til hele verden og en fornemmelse af en samhørighed på tværs af alle grænser. Med de eksotiske bygninger blev det samtidig understreget, hvordan naturens skiftende karakterer kunne bruges til at føre havens gæster igennem en række forskellige sindsstemninger.

Fantasier i haven

Når Antoine, Lisa og deres gæster drog ud til Liselund, var det da også som en udflugt til en kolonihave. Her kunne de komme væk fra det daglige trummerum. Her kunne de lege, og i en tid uden computere og uden mulighed for at se film i fjernsyn og biografer fungerede disse lege som en slags serier, som de på en gang selv kunne bestemme og følge med i.

Det kunne være en leg, når de satte alle sejl til for at gøre stedet til centrum for en fest, som var kongelige værdig. Det kunne være en leg at tænke sig til, at de blev belejret og måtte sætte deres lid til deres fæstningsværker. Det kunne også være en leg at tage ud i den store vide verden – i fantasien. Så var der muligheder omkring det norske hus, hvor de kunne gå rundt blandt granerne og forestille sig, at de befandt sig i Norges nøjsomme bjergegne.

Legene kunne også føre dem endnu længere væk. I løbet af 1700-tallet var den kinesiske kultur for alvor blevet kendt i Europa, og europæerne var begejstrede for den. De så kineserne

Blandt Antoinettes tegninger på Nationalmuseet ligger en skitse af et kinesisk lysthus. På Liselund lod han og Lisa arkitekten Andreas Kirkerup bygge et kinesisk lysthus, som blev indrettet med møbler, der så ud, som om de var lavet af bambus.

17

som et eksotisk folkeslag, der samtidig levede i en beundringsværdig pagt med naturen. Storkøbmænd som Lisas far sendte handelsskibe til Kina, og disse skibe bragte mængder af kineserier med hjem. Velhavere bestilte kinesisk porcelæn i hele stel. Kinesisk te blev populært, og huse bygget i kinesisk stil vandt indpas i haverne. På Liselund er kinahuset indrettet med et sæt møbler, der er udført af bøgetræ, men malet, så det ser ud, som om de er lavet af bambus. Her kunne Antoine og Lisa og deres gæster i fantasien besøge en kinesisk filosof, der kunne minde dem om betydningen af at kende sin plads i samfundet.

Alle bygningerne hørte nøje sammen med naturen. Deres typer var bestemt af landskabets karakter, og Antoine og Lisa var meget bevidste om, at der også var områder af haven, som slet ikke lagde op til nogen bygninger. Deres ideal var en naturlig have, hvor der nok var monumenter, men hvor man også kunne gå i fred.

Det sted i haven, hvor Lisa helst sad, var markeret med en lille, søjleagtig sten med et billede af to af de tre oldgræske gudinder for ynde og glæde, gratierne. Nedenunder stod der, som en hentydning til Lisa, at de ventede på deres søster. Antoine havde ikke noget yndlingssted, men der findes et monument med en kvinde, der skriver en hyldest til det rene venskab. Mens gratiestenen

skal være givet af Antoine til Lisa, er den såkaldte skriversten efter sigende det minde, som Lisa gav Antoine.

Den besøgende på Liselund fik lov til at gøre sig sine egne tanker, når han eller hun steg ned ad kløfterne mod stranden og måske passerede den såkaldte djævnlebro over det store vandfald. Det var en træbro, den var smal, og det var en del af oplevelsen, at det gav et sus i maven, når man befandt sig midt ude over afgrunden. Der var også lagt op til mange forskellige sindsstemninger omkring havens vand. Mellem slottet og det norske hus er der tre søer med relativt stillestående vand. I den største af søerne er der en ø, og den kunne nås ad en fast bro. Syd for slottet er der et større parti med sammenhængende søer med rislende vandtilførsel. Her er der også øer, og for at nå ud til dem må man tage en båd. Det måtte man også på Antoine og Lisas tid. Båden var bare

I løbet af 1700-tallet var den kinesiske kultur for alvor blevet kendt i Europa, og europæerne var begejstrede for den.

På Antoine og Lisas Liselund var der en stor kløft, som man kun kunne komme over via en spinkel træbro. Det gav et sus i maven, som ikke mere kan opleves. I 1905 styrtede klinten med den oprindelige kløft i havet, og selv om man valgte den største af de tilbageværende kløfter og slog en ny bro over dén, føles det ikke særlig farligt at gå over her.

18

en kasse, der blev trukket frem og tilbage over søen ved hjælp af tove. Alligevel kunne det give næring til fantasien, at man skulle forlade det faste land og sejle ud til nye og ukendte områder. Og hvis man rigtig skulle ud i det blå, kunne man følge det vand, der strømmede ned ad bjergsiderne og endte i det uendelige hav.

Liselund blev fyldt med modsætninger. Her var både tryghed og fare, kultur og natur, drøm og virkelighed. Alt var vævet sammen på en måde, så de modsatte tendenser gik op i en højere enhed. Det gjorde Liselund til et ideal af en romantisk have. Antoine og Lisa havde virkelig fundet et godt sted til deres have. Det lykkedes dem at overtage,

Her var både tryghed og fare, kultur og natur, drøm og virkelighed.

hvor naturen slap. Men på sigt synes naturen igen at have taget over, hvor menneskene slap. Måske var det de mange opstemninger og ændringer af vandløb, der førte til, at klinten blev undermineret. I 1905 og igen i 1920 styrtede der i al fald store dele af haven i havet.

Hovedbygningen på Liselund set fra siden med det lille tårn over hovedfløjen og benet i det T-formede hus strakt ud til højre.

Bygningerne på Liselund

Da Liselunds slot og de øvrige bygninger skulle opføres, tegnede Antoine en del skitser til, hvordan de skulle se ud. Han fik dog professionel hjælp til deres opførelse i form af arkitekt og tømrermester Andreas Kirkerup, der blandt meget andet også tegnede det kinesiske lysthus i Frederiksberg slotshave og herregården Korselitze på Falster.

Slottet. Kontakten med naturen

På Liselund blev den vigtigste af de små bygninger selve det såkaldte slot. På dansk må et hus kun kaldes et slot, når det er eller har været beboet af en kongelig. Denne betingelse er ikke opfyldt på Liselund, men her har betegnelsen en kærlig klang. Her er der tale om et dukkehus, som i legen er et slot. Bygningen stod færdig i 1793. Den fik en strategisk placering for enden af den store havelysning og med udsyn til anlæggets vigtigste dele. Den fik også en meget strategisk

form. Den virker så lille udefra, men når man kommer ind, viser det sig, at den er ganske rummelig. Den er nemlig bygget med T-formet plan og med kælder under husets forreste del. Med sine hvidkalkede mure og sit store stråtag virker den næsten, som om den er groet frem af jorden. Den er beskeden og hyggelig og meget dansk, men der er samtidig ingen tvivl om, at den er en herskabsbolig. Med fire søjler foran hovedindgangen og et lille spir er der meget elegant skabt et adeligt kolonihavehus.

Når den besøgende trådte ind mellem søjlerne foran hovedindgangen og videre ind ad den midterste af husets tre store glasdøre, nåede han eller hun til havesalen eller entreen. En havesal, dvs. en stue med direkte adgang til haven, var et relativt nyt begreb på Antoine og Lisas tid. Det var et meget konkret udtryk for ønsket om at være i kontakt med naturen. Liselund var enestående ved at

Spisesalen går næsten i et med naturen. Den har havedøre til hele tre sider. Væggene er malet som marmor og gulvet som sort-hvide fliser, og der er spejle med gyldne rammer og en lysekrone med prismer, som kan genspejle lyset fra både sol og voksllys.

20

have hele to rum med havedøre, nemlig både den egentlige havesal og spisesalen. Spisesalen er indrettet i benet af det T-formede hus. Her er der lys fra alle tre sider, og der er rigeligt af det, idet vinduerne i virkeligheden er døre i fuld højde. Når de blev slået op til det fri, gled hus og have næsten ud i et, og det må have været en helt vidunderlig fornemmelse på en varm sommeraften, når bordet var ryddet bort og der blev danset. For resten er salens vægge malet, som om de er af marmor. Slottet skulle jo gerne ligne et slot!

Jordskælvet i Lissabon og Gudsbegrebet

Til højre og venstre for havesalen ligger Liselunds to bedst kendte rum: Abeværelset og Spøgelsesværelset. Det første har sit navn efter dekorationen på bagvæggen. Her ses et stort spejl omgivet af palmetræer og felter med løvværk dækket af bambusgitre. Palmetræerne er udført i relief, så de står ud fra væggen. Og på en stang spændt ud imellem de to midterste sidder en ganske livagtig abe. Det skulle være et billede af den tamme abe, som tilhørte Antoinettes familie og som havde reddet dem fra en af verdens mest skelsættende naturkatastrofer.

I 1755, da Antoine og hans familie endnu boede i Lissabon, blev byen nemlig ramt af et jordskælv. I romanen 'Candide' fra 1759 fortæller François Voltaire (1694-1778), hvordan havet rejste sig højt i havnen og knuste alle de skibe, der lå for anker. Gader og pladser forsvandt i et frådende flammehav, husenes grundmure styrtede sammen og blev til aske, og tredive tusinde mennesker blev begravet under ruinerne. Det var så voldsomt, at det var uforståeligt. Eller som hovedpersonen i Voltaires roman, Candide, bemærker: Hvis dette er den bedste af alle verdener, hvordan må så de andre være?

Jordskælvet i Lissabon fik mange til at genoverveje deres Gudsbegreb. Ulykker blev traditionelt opfattet som Guds straf over menneskene. Men sådan en ulykke kunne ingen mennesker da have fortjent! Det betød, at der blev stillet spørgsmålstegn ved Guds eksistens. For hvis Gud virkelig var til, hvorfor havde han så ikke grebet ind? På denne måde kom jordskælvet i Lissabon til at indgå i opgøret med tanken om, at Gud kunne styre og gribe ind i menneskenes liv. Flere og flere hævdede nu, at Gud selvfølgelig eksisterede, men at hans indsats bestod i, at han havde skabt verden og overdraget

Abeværelset har tre vægge med malede mønstre og én med et stort spejl omgivet af palmetræer, der er udført, så de står ud fra væggen. På spejlet er malet et billede af den abe, der ifølge familiefortællingen reddede Antoinette og hans broders liv i 1755. Den ene af kæmpevaserne er en maskeret brændeovn.

21

menneskene dette skaberværk. Det var så op til menneskene at aflæse hans vilje i hans værk og gøre deres bedste for at følge de retningslinier, der tegnede sig.

Antoine og Lisa har selvfølgelig kendt til de mange tanker, som jordskælvet i Lissabon havde udløst. Herudover må Antoine have følt, at han havde en særlig grund til at mindes denne begivenhed. Han blev frelst og det fra en uventet kant: Familiens abe mærkede jordskælvets komme og råbte op, så familien slap væk.

Slottet. Soveværelser og spøgerrier

På Antoine og Lisas tid blev Abeværelset sikkert også brugt som stue. I 1820 rummede det stole, te- og spilleborde samt en divan. Spøgelsesværelset, derimod, var et sovekammer. Her står en seng mellem to hjørneskabe med foldedøre. Bag dem gemmer sig dels en garderobe, dels en natstol eller hvad vi ville opfatte som en avanceret potte, nemlig en stol med et sæde, der er udformet med et hul på samme måde som et toiletsæde, og derunder en stor beholder til at tage ud og tømme.

Spøgelsesværelset har bevaret så meget af den oprindelige stemning, at en besøgende fra det 21. århundrede

Jordskælvet i Lissabon fik mange til at genoverveje deres Gudsbegreb.

virkelig føler sig sat tilbage til Antoine og Lisas tid. Det er sikkert derfor, at alle spøgerrier på selve Liselund er henlagt til dette rum. Møns Klint var (og er?) hjemmøgt af talrige spøgerrier, og to af de kvindelige skulle efter sigende husere på Liselunds område. Det er Den hvide Dame og Den hvide Pige. Skal man tro historierne, har enten en af disse to eller måske en tredje den vane at snige sig ind i spøgelsesværelset og trække dynen af de eventuelle sovende.

I 17-1800-tallet havde fornemme ægtepar hver deres soveværelse. Spøgelsesværelset var reserveret til husets frue, og naborummet, det gule kammer, til husets herre. Her kunne morgenlyset fra vinduerne holdes ude med kinesiske skærme, og når beboeren stod op og skulle have lidt vand i ansigtet, kunne det klares på

Spøgelsesværelset var Lisas sovekammer. Bag tapetdøren med blomstervaserne gemmer sig en smutvej ind til Antoines soveværelse. Læg mærke til toiletstolen.

stedet. Det gule kammer rummede nemlig hele to servanter, dvs. en slags små skabe med plads til vaskefade. Det kan umiddelbart virke mærkeligt, at der var et toilet i spøgelsesværelset, mens mulighederne for at vaske sig var henlagt til det gule kammer. Men de to værelser er forbundet med en skjult gang. Skabet med natstolen i spøgelsesværelset er forsynet med en bagdør, som vender ud til det gule kammer. Det er en såkaldt tapetdør, nemlig en dør, som der ikke skulle lægges for meget mærke til. Men det er jo vældig smart, at den er der. Når de to ægtefæller lagde sig til at sove i hver deres rum, vidste de, at de nemt kunne opsøge hinanden i løbet af natten. Så må man ikke håbe, at det har ødelagt trangen til selskab, når de på vejen ind til den anden skulle kante sig forbi den ildeduftende natstol.

Slottet. Dagligdag, fest og arbejde

Over for døren til Calmettes stue, på den anden side af forstuen, ligger et rum, der i 1820 var indrettet med en seng og en servante, et sybord og et spillebord. Ligesom i alle stuetagens øvrige rum var der også en ovn. Her var der mulighed for at krybe sammen i kolde tider og få tiden til at gå døgnet rundt.

Liselund var indrettet til både hverdag og fest. I spisesalen kunne der dækkes op til 24 personer, og i kælderens var der både køkken, spisekammer og en

folkestue, hvor tjenestefolkene holdt til. Hvis det skulle være rigtig fint, kunne der serveres is. Man havde jo ikke fryserer på Antoine og Lisas tid, men mellem slottet og schweizerhytten ligger der et stråtekt ishus. Det er så stærkt isoleret, at isblokke, der saves ud af de tilfrosne søer om vinteren, kan holde sig sommeren over. Så kunne man til enhver tid tage et antal isblokke ud af ishuset, knuse dem, blande dem med salt og pakke det hele så godt omkring den dessert, der skulle fryses, at den kunne blive til is.

På slottets første sal findes også flere soveværelser. Flere af dem var til tjener-skabet. Her boede blandt andet husholdersken og kokkepigen. Antoine og Lisa havde også et par soverum her. Antoine havde i 1774 fået titlen kammerherre. Derfor blev Antoine og Lisas soveværelser på første sal kaldt henholdsvis kammerherrens og kammerherreindens sovekammer. Foran kammerherrens sovekammer ligger kammerherrens stue. Det var først og fremmest et arbejdsværelse. Her står den dag i dag det chatol, som Antoine lod anbringe i en vindues-niche med masser af lys. Der er også et barometer. Som en god landmand havde Antoine naturligvis brug for at vide, hvordan vejret blev i de næste par dage.

På første sal i hovedbygningen havde Antoine både arbejds- og soveværelse. Det sidste stod med en skjult gang i forbindelse med Lisas soveværelse. Heroppe står natstolen i et skab for sig.

23

Liselunds Norske
Hus ligger flot på en
højderyg med udsigt ud
imod vandet som på en
norsk sæter.

24

Gæstelejligheden i det
Norske Hus har to stuer
dekoreret i pompejansk
stil. Soveværelset ligger
bag den rundbuede
dør til højre. Her er
vinduet lukket med
en skodde med en
udskåret halvmåne, så
der selv ved højlys dag
kan skabes en behage-
lig søvnig stemning i
rummet.

Gæsteværelserne:

Schweizerhytten og det norske hus

Når der var gæster på Liselund, måtte de fleste indlogeres i havens øvrige huse. Det hus, der ligger tættest på slottet, er den såkaldte schweizerhytte. Den blev opført omkring 1795 og i en stil, der minder lidt om slottets. Den blev indrettet til to forskellige funktioner. Under-

etagen rummede en bolig for stedets opsynsmand foruden et stort rum, der fungerede som folkestue for alle dem, der arbejdede i parken. Overetagen var indrettet med en herskabelig gæstelejlighed. Og de gæster, der boede her, havde deres egen indgang. Schweizerhytten er nemlig bygget så tæt på den stejle skråning bag huset, at man kan

På Antoinettes og Lisas tid kunne Liselund byde på avancerede bademuligheder i form af et badehus med mineralsk vand, som endog kunne varmes op.

25

komme ind til dets overetage via en bro fra bagsiden. Til gengæld er der ingen forbindelse mellem husets stueetage og dets første sal.

Antoine og Lisas gæster kunne også gå et lille stykke længere og få plads i det såkaldte norske hus, der ligger højt og på en plads, der minder om en norsk bjergegn. Selve huset er beklædt med fyrrebjælker. I det norske hus var hele underetagen indrettet som én stor gæstelejlighed. I soveværelset er der kun et enkelt vindue, og det er lukket med en skodde, som har en særlig finesse. Her er nemlig udskåret en halvmåne, og den har fået gult glas. Hvis gæsterne i det norske hus var lidt lang tid om at komme sig efter en festlig aften på slottet, kunne de vågne op i de bedst tænkelige omgivelser: et beroligende tusmørke, der kun blev brudt af den gule måne.

Herskabslejlighederne i schweizerhytten og det norske hus var i øvrigt hverken schweiziske eller norske, men dekoreret i tidens mest moderne stilarter, blandt andet den, der kaldes den pompejanske. Den er inspireret af vægmalerierne i den antikke romerske ruinby Pompeji.

I det norske hus var der også plads til de tjenere, som de herskabelige gæster førte med sig. Hele dets første sal var indrettet med tjenerværelser.

På Liselund var der også sørget for hygiejnen. Når man ikke havde adgang til et herskabsværelse med en natstol, kunne man benytte et af de udendørs toiletter ved slottet og det norske hus. Man talte dog ikke om denne mulighed. Toiletbygningerne er beklædt med træ på en måde, så de ligner brændestabler med stråtag.

Liselund fik også et andet fremsynet træk. På Antoine og Lisas tid var deciderede badeværelser et meget sjældent syn, men halvvejs nede ad skrænten til stranden havde parret ladet bygge et badehus. Det vand, der løb ind her, var stedets eget, mineralholdige kildevand, og det kunne fås i både kold og varm udgave. Badehuset var i brug op til slutningen af 1800-tallet, men gik tabt ved klinteskredet i 1905.

Liselund efter Antoine og Lisa

Antoine og Lisas søn Charles havde arvet sin fars glæde over at tegne. Han tegnede blandt andet sin mors yndlingsspadseresti på Liselund.

Til højre:

De fantastiske naturscenerier på Liselund har tiltrukket talrige kunstnere. Men en del af de bevarede billeder, blandt andet denne udsigt ud over klinten, er sikkert tegnet af Antoine selv.

Antoine og Lisa fik kun et par korte somre til at glæde sig over det paradis, de havde skabt på Liselund. Antoine døde 50 år gammel i 1803, og Lisa var bare 45, da hun i sommeren 1805 fulgte efter. Hun døde i Genève under en rejse til sin fars hjemland Schweiz. Antoine og Lisas eneste barn, sønnen Charles, arvede alt og fik dermed også ansvaret for Liselund. Men Charles kunne ikke holde sig fra mad og drikke. Han blev ualmindelig fed, og det betød, at han døde allerede som 39-årig i 1820. Han var gift, men barnløs.

Nationalstater og museer

Antoine og Lisas mange anlægsarbejder havde gjort et solidt indhug i familiens økonomi, og Charles var en elendig økonom. Dertil kom, at det helt generelt var dårlige tider for landet.

Ønsket om frihed og lighed havde ført til flere revolutioner. Efter først den amerikanske frihedskamp og derefter den franske revolution var det middelalderlige verdensbillede endegyldigt udslettet. Der var opstået nye samfundsstrukturer, og man kunne ikke længere rejse på tværs af Europa og klare sig med fransk overalt. Geografiske tilhørsforhold kom til at veje tungere end standsmæssige. Det enkelte menneske begyndte at føle sig som en del af en nation. Denne

tendens blev forstærket under Napoleonskrigene i begyndelsen af 1800-tallet.

I Danmark blev deltagelsen i disse krige en af de faktorer, der kastede landet ud i en dyb krise. I 1813 var regeringen nødt til at erklære Danmark bankerot. Året efter blev det dansk-norske dobbeltmonarki mere end halveret, da Norge måtte afgives til Sverige. Dermed var Danmarks status fuldstændig ændret. Det danske rige havde i 1700-tallet været en magtfuld stat med international indflydelse. Nu var det blevet et lille og ret betydningsløst land. Til gengæld blev det meget vigtigt for danskerne selv at fastholde alt, hvad der kendetegnede landet, og som de kunne være stolte af.

En af disse ting var landets lange historie.

At en lang forhistorie vidnede om levedygtighed, gjaldt både enkeltpersoner og lande. I takt med at de forskellige nationer skilte sig ud, blev det derfor populært at lade anlægge samlinger af nationale forhistorier. De blev til museer, og museerne blev offentligt tilgængelige. Fortiden var jo et pant på fremtiden. Derfor kunne den lære nationens indbyggere, hvordan de skulle leve.

I Frankrig blev sammenhængen mellem den ændrede samfundsstruktur og museet skåret ud i pap. I 1793 blev kongen helt bogstaveligt erstattet

I havestuen hænger blandt andet et par af de såkaldte Liselund-spejle, der blev tegnet til stedet af arkitekten Joseph Christian Lillie.

af folket, dvs. nationen, da Frankrigs sidste enevældige hersker blev henrettet. Samme år åbnede den nye regering landets første nationalmuseum.

Nationer med knap så drastiske samfundsændringer kunne også have brug for museer. Det danske Nationalmuseum eller dengang Det kongelige Museum for

nordiske Oldsager åbnede i 1807. Umiddelbart op til åbningen bad en af initiativtagerne, Rasmus Nyerup, om at få tilsendt oldsager til opbevaring i et centralt museum. Det tog Charles straks til sig, og han sendte en masse genstande. De fleste var fundet i forbindelse med anlægsarbejderne på Liselund. Det var især urner,

Gæstelejligheden i Schweizerhytten er indrettet på første sal på en måde, så opsynsmanden havde underetagen for sig selv. Selvfølgelig er rummene i denne gæstelejlighed lige så fint dekorerede som i gæstelejligheden i Norske Hus.

økser, kiler og flinteknive, et par sværd, en hjelm, en stormhat og en ring af jern. En massiv guldring med portrætter af Kristus og hans mor Maria var blevet fundet indsyet i et skind i en meget gammel lappet dyne, som var købt på auktion på Møn.

Charles' enke

Efter Charles' død måtte hele hans gods sælges. Liselund blev solgt til en af Charles' gode venner, Frederik Raben-Huitfeldt-Levetzau til Kjærstrup. Han havde ikke selv brug for stedet, og han lod derfor Charles' enke Martha flytte fast ind på slottet. Så var Raben-Huitfeldt-Levetzau sikker på, at der blev holdt øje med det hele.

Da Martha døde, var hun lige fyldt 89 år. Det var i 1877, og på det tidspunkt

var Liselund blevet så gammelt, at det begyndte at blive interessant på en ny måde. Dertil kom, at Martha var blevet en myte. Hun havde klædt sig i hvidt og gråt og omgivet sig med lutter hvide dyr, deres race underordnet. Hendes stille liv på Liselund i disse hvide omgivelser havde cementeret tanken om stedet som en drøm.

I dag er Liselund solgt til staten og fungerer som en del af Nationalmuseet.

Ved søområdet syd for hovedbygningen er der bevaret en grotte med et relief af en kvinde i færd med at nedfælde ordene: "Til det rene venskab". Det er sandsynligvis Lisa, der på denne måde udtrykker sin dybe samhørighed med Antoine.

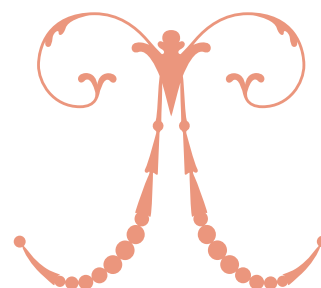
29

I dag?

Digteren Benny Andersen (født 1929) har engang fundet på et ord for alle de mennesker, der undgår at tage beslutninger. Dem, der aldrig tør gøre noget af frygt for at gøre det forkerte. Benny Andersen kalder dem 'undgængere'. Undgængere følger strømmen. De lader andre beslutte, og hvis det går galt, kan de trøste sig med, at det var de andres skyld. Men inderst inde ved de godt, at de selv kunne have gjort en forskel.

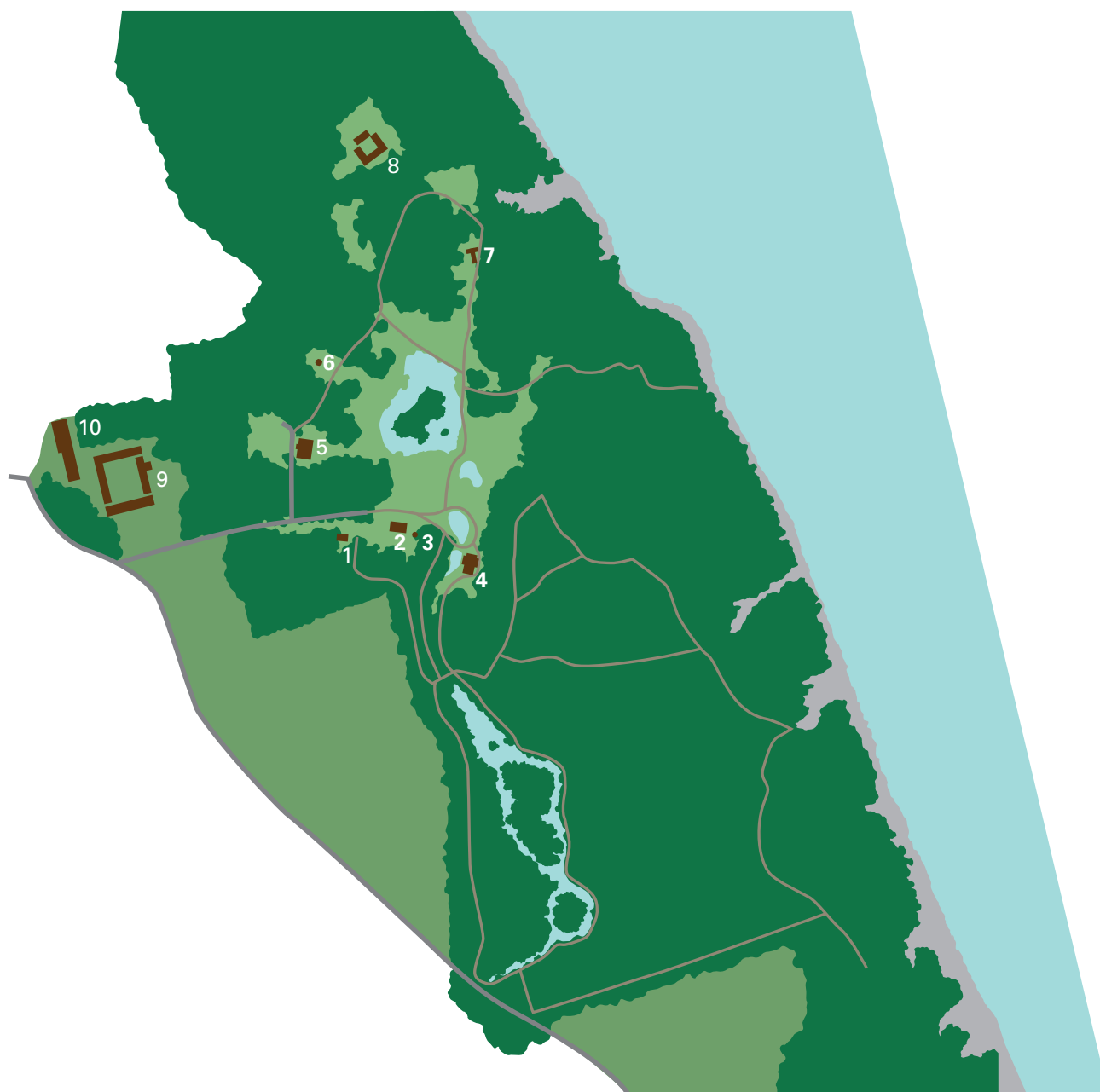
Da Antoine og Lisa grundlagde Liselund, var det enkelte menneske så småt ved at få muligheden for at kunne vælge sit eget liv. At kunne vælge til – og fra. Filosofen Immanuel Kant (1724-1804) sammenfattede problematikken ved at definere det moderne menneske som det, der havde mod til at betjene sig af sin egen forstand. Dem, der ikke havde dette mod, blev jo faktisk undgængere. Og når vi endnu tohundrede år efter Antoine og Lisas tid kan bevæges over deres værk, kan vi spørge os selv, hvorfor vi elsker det. Er det fordi vi alle

har lidt deltid sundgængeri i os? Er vi imponerede over det fantasibillede, som Antoine og Lisa fik skabt – og er vi det, fordi vi opfatter det som et elegant bud på at undgå den virkelige verdens besvær? Eller er det fordi vi beundrer Antoine og Lisas evne til at tage ansvaret for deres eget liv og forme det, som de ønskede, at det skulle være? Var de undgængere eller ej? Og er Liselund en drøm, et kærlighedspant, noget vi spejler os i, eller noget, der kun havde liv for netop Antoine og Lisa?

Kort over Liselund

30

1. Kiosk
2. **Schweizerhytte**
3. **Ishus**
4. **Liselund slot (hovedbygningen)**
5. Liselund ny slot
6. **Kinesisk lysthus**
7. **Norske hus**
8. Materialgård
- 9-10. Avlsgård

Litteratur

Illustrationer

Andersson, Sven-Ingvar & Inge Mejer
Antonsen: *Liselund på Møn.*
En vejledning, København 1989

Louis Bobé (red.): *Liselund*,
udg. Foreningen af 3. december 1892,
København 1918

Bredsdorff, Thomas: *Den brogede
oplysning*, København 2003

Elling, Christian: *Den romantiske Have*,
København 1979

Høiris, Ole & Thomas Ledet:
*Oplysningens verden. Idé, historie,
videnskab og kunst*, Århus 2007

Scavenius, Bente: *Liselund.*
Den fortryllede have på Møn,
København 2010

Schiønning, Peter: Dagbøger, udg.
af Jakob Seerup, [www.orlogsmuseet.dk/
schioenning.htm](http://www.orlogsmuseet.dk/schioenning.htm)

Alle gengivne ældre tegninger, stik etc.
findes i Nationalmuseet, Antikvarisk-
Topografisk Arkiv

31

Tekst: Ulla Kjær
Foto: Roberto Fortuna
Layout: Stine Raun Nissen
Konsulenter: Vibeke Andersson Møller
og Ida Lund-Andersen

Udgivet af Nationalmuseet